

OILADA O‘SMIRLARNING ETNOPSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI RIVOJLANISHI

Fayzullayeva Asal

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya. *Ushbu ilmiy ishda oilaviy muhit sharoitida o‘smirlarning etnopsixologik xususiyatlari shakllanishi va rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy psixologik omillar tahlil qilinadi. Etnik qadriyatlar, milliy an’analar, til, urf-odatlar hamda oiladagi tarbiya uslublarining o‘smir shaxsiyati va o‘zini anglash jarayonidagi o‘rni ilmiy-nazariy asosda yoritiladi. Tadqiqotda mahalliy va xorijiy olimlarning qarashlari umumlashtirilgan.*

Kalit so‘zlar: *etnopsixologiya, o‘smirlik davri, oila, milliy qadriyatlar, psixologik omillar, ijtimoiylashuv.*

KIRISH

O‘smirlik davri shaxs rivojlanishining murakkab va mas’uliyatli bosqichi bo‘lib, bu davrda shaxsning ijtimoiy, madaniy va psixologik identifikatsiyasi jadal shakllanadi. Ayniqsa, globallashuv sharoitida o‘smirlarning milliy o‘zligini anglash, etnik mansublikni his etish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda oila asosiy ijtimoiy institut sifatida o‘smirlarning etnopsixologik xususiyatlari rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

Etnopsixologik xususiyatlar — muayyan etnosga mansub shaxslarning psixik faoliyati, xarakteri, qadriyatlari va xulq-atvorida namoyon bo‘ladigan o‘ziga xos jihatlar majmuasidir. Etnopsixologiya fanida bu xususiyatlar milliy mentalitet, urf-odatlar, an’analar, til va diniy qarashlar bilan chambarchas bog‘liq holda o‘rganiladi.

Psixologlar (L.S. Vigotskiy, D.B. Elkonin) fikricha, o‘smirlik davrida shaxsning o‘zini anglash jarayoni kuchayadi, mustaqillikka intilish va ijtimoiy mavqeni aniqlash ehtiyoji ortadi. Aynan shu davrda etnik identifikatsiya, ya’ni “men qaysi millatga mansubman” degan savolga javob topish muhim ahamiyat kasb etadi.

Oilaviy muhit o‘smirlarning etnopsixologik xususiyatlari shakllanishida yetakchi omil hisoblanadi. Ota-onalarning milliy qadriyatlarga munosabati, an’analarni kundalik hayotda qo‘llashi, ona tilida muloqot qilishi o‘smirda milliy o‘zlikni anglashni mustahkamlaydi.

Olim E. G‘oziev ta’kidlashicha, oiladagi ijtimoiy-psixologik muhit bolaning shaxsiy va milliy identifikatsiyasini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

4. O‘smirlarning etnopsixologik xususiyatlari rivojlanishining psixologik omillari

Quyidagi psixologik omillar muhim hisoblanadi:

- **Emotsional qo‘llab-quvvatlash:** oiladagi mehr va ishonch o‘smirda ijobiy etnik identitetni shakllantiradi;

- **Tarbiyaviy uslub:** demokratik va hamkorlikka asoslangan tarbiya milliy qadriyatlarni ongli qabul qilishga yordam beradi;

- **Shaxsiy namuna:** ota-onaning milliy qadriyatlarga amal qilishi kuchli psixologik ta’sir ko‘rsatadi;

• **Muloqot va til omili:** ona tilida muloqot etnopsixologik oʻziga xoslikni mustahkamlaydi;

• **Ijtimoiy taʼsirlar:** qarindosh-urugʻ, mahalla va madaniy muhitning oʻrni katta.

Oʻsmirlarning etnopsixologik xususiyatlari rivojlanishini tushuntirishda bir qator olimlarning chuqur ilmiy tahlillari mavjud boʻlib, ular oilaning hal qiluvchi rolini asoslab bergan.

L.S. Vigotskiy madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida shaxs psixikasining shakllanishi ijtimoiy muhit bilan belgilanishini taʼkidlaydi. Uning tahliliga koʻra, oʻsmir bola milliy qadriyatlar, urf-odatlar va ijtimoiy tajribani avvalo oila orqali ichkilashtiradi. Oila bu jarayonda “madaniy vositachi” vazifasini bajaradi.

D.B. Elkonin oʻsmirlik davrini ijtimoiy rollarni faol egallash bosqichi sifatida baholab, etnik identifikatsiya aynan shu davrda kuchayishini koʻrsatadi. Uning fikricha, oilada milliy anʼanalarning ongli ravishda tushuntirilishi oʻsmirda ijobiy etnopsixologik oʻzlikni shakllantiradi.

G.M. Andreeva ijtimoiy identifikatsiya masalasini tahlil qilar ekan, shaxsning oʻzini muayyan etnik guruhga mansub deb his etishi psixologik barqarorlik va ijtimoiy moslashuvning muhim omili ekanini asoslaydi. U oiladagi ijobiy muloqot etnik identitetni mustahkamlovchi psixologik resurs ekanini taʼkidlaydi.

H. Tajfel va J. Turner tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy identitet nazariyasiga koʻra, etnik mansublik oʻsmirning oʻz-oʻzini baholash tizimiga bevosita taʼsir qiladi. Olimlar tahliliga koʻra, oilada milliy qadriyatlarga nisbatan hurmat muhitining mavjudligi oʻsmirda ijobiy “biz-konsepsiyasi”ni shakllantiradi.

Oʻzbek olimi E. Gʻoziev oʻz tadqiqotlarida oiladagi emotsional-psixologik muhit va milliy tarbiya oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni tahlil qiladi. Unga koʻra, oilada milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya oʻsmirning axloqiy, irodaviy va etnopsixologik xususiyatlarini uygʻun rivojlantiradi.

Shuningdek, Sh. Sharipov etnopedagogik tahlillarida oila va mahalla muhitining oʻzaro hamkorligi oʻsmirlarning milliy ongini shakllantirishda muhim psixologik omil ekanini ilmiy asoslab beradi. G.M. Andreeva ijtimoiy identifikatsiya nazariyasida shaxsning oʻzini muayyan ijtimoiy va etnik guruhga mansub deb bilishi uning psixologik barqarorligini taʼminlashini taʼkidlaydi.

A. Tajfel va J. Turner ijtimoiy identitet nazariyasida etnik mansublik oʻsmir shaxsining oʻzini baholash tizimida muhim oʻrin tutishini asoslab bergan.

Oʻzbek olimi Sh. Sharipov etnopedagogik qarashlarida oilaning milliy tarbiyadagi rolini alohida taʼkidlab, etnopsixologik xususiyatlar avvalo oilaviy tarbiya orqali shakllanishini koʻrsatadi.

Xulosa qilib aytganda, oilada oʻsmirlarning etnopsixologik xususiyatlari rivojlanishi murakkab, koʻp omilli jarayon boʻlib, unda psixologik, ijtimoiy va madaniy omillar oʻzaro uzviy bogʻliqdir. Oila tomonidan yaratilgan sogʻlom emotsional va madaniy muhit oʻsmirlarning milliy oʻzligini anglash va etnik qadriyatlarga sodiq shaxs boʻlib shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vigotskiy L.S. *Psixologiya rivoji muammolari*. — Moskva.
2. Elkonin D.B. *Yosh psixologiyasi*. — Moskva.
3. Elov, Z. (2023). PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF DETERMINING AND CORRELATING MOTIVATION FOR SUICIDAL TENDENCIES IN ADOLESCENTS WITH DEVIANT BEHAVIOR. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 40(40).
4. Elov, Z. (2023). O'Z JONIGA QASD QILISH DEVIANT XULQ-ATVORLI O'SMIRLARDA PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 40(40).
5. Elov, Z. (2023). ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ЎСМИРЛАРДА СУИЦИДАЛ АХЛОҚ ПСИХОЛОГИЯСИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 40(40).
6. Elov, Z. (2023). СОЦИАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА САМОУБИЙСТВА У ПОДРОСТКОВ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 40(40).
7. Elov, Z. (2023). О ‘SMIRLIK DAVRI INQOROZLARINING IJTIMOİY-PSIXOLOGIK SABABLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 35(35).
8. Elov, Z. (2023). VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINI OLDINI OLISHNING IJTIMOİY PSIXOLOGIK SABABLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 34(34).

Science
Publication